

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Hoe God verdween uit het CDA

Het CDA heeft een leerstellig christendom ingeruild voor een ethisch christendom. De partij ziet tegenwoordig bewust af van de fundering van de partij in het geloof in Jezus Christus, dat voor de aanhangers van de vroegere christelijke partijen KVP, ARP en CHU het belangrijkste argument was tegen partijen die een zedenkundig christendom als een van de mogelijke inspiratiebronnen zagen. Feitelijk kiest het CDA voor een ethische religiositeit. Het doet er dan ook beter aan om de C te schrappen.

door Eginhard Meijering

De auteur is emeritus lector Theologiegeschiedenis aan de Universiteit Leiden. Hij publiceerde onlangs *Hoe God verdween uit de Tweede Kamer. De ondergang van de christelijke politiek*.

BELANGRIJKE LEVENSVRAGEN, dus ook theologische vragen, zijn nooit achterhaald. Dat geldt ook voor de vraag wat de relatie is tussen de inhoud van het christelijke geloof en het handelen van de christenen, onder andere in de politiek. Anders gezegd: wat is de relatie tussen geloof en ethiek, toegespitst: tussen het geloof in Jezus Christus en een bepaald politiek beleid?¹

Het is deze kwestie die aan de orde is bij de Algemene Beschouwingen in de Tweede Kamer naar aanleiding van het optreden van het kabinet-Kuyper in 1901. Wat daar gezegd werd bleef gedurende de hele eeuw aan de orde. We denken hier niet in de eerste plaats aan de discussie over de vraag in hoeverre het beleid van die regering wel werkelijk christelijk kon worden genoemd als er zo weinig gedaan werd aan bijvoorbeeld de bestrijding van de sociale misstanden in de samenleving. Het verwijt dat de zogenaamd christelijke regering hier in gebreke blijft wordt vooral door socialisten gemaakt. Deze discussie ligt op het vlak van het normale *give and take* tussen politieke partijen. Het is gebruikelijk in parlementaire debatten dat partijen elkaar verwijten dat hun praktische beleid strijdig is met hun beginselen. Zo kan een partij als D66 erop wijzen dat de vvd niet

liberaal, maar feitelijk conservatief is, en kan de vvd constateren dat het beleid van de PvdA juist asociaal is, omdat het tot werkloosheid leidt.

Veel interessanter is de discussie over de vraag wat de relatie is tussen het politieke handelen van het kabinet en het geloof van de christenen die achter de christelijke partijen staan en die partijen in het parlement vertegenwoordigen. Liberalen en socialisten kost het weinig moeite om de verschillen tussen rooms-katholieken en calvinisten bloot te leggen. Zo stelt de liberale afgevaardigde P.H. Roessingh, een hervormde theoloog die tot de moderne richting² behoorde, dat volgens de rooms-katholieke leer de menselijke rede alleen maar door de openbaring gecorrigeerd hoeft te worden, terwijl die volgens de reformatorische leer totaal is verdorven door de zonde, zodat die niet in staat is zonder de verlichting door Gods openbaring te bepalen wat goed is. De regering kiest in dezen voor de katholieke leer, aldus Roessingh. Ze is immers van mening dat ook liberalen enige kennis van de wil van God kunnen hebben.³ De socialist Melchers (eveneens een moderne hervormde theoloog) wijst erop dat volgens de katholieke leer er buiten de katholieke kerk geen heil is, terwijl er in de Heidelbergse Catechismus wordt gezegd dat de paapse mis een vervloekte afgoderij is. Hoe kunnen christenen die zo over elkaar denken samen in een christelijke regering zitten?⁴ Dergelijke constatering zullen tot aan de Tweede Wereldoorlog nog vaker worden gedaan. Zo confronteert de socialist Albarda in 1937 de confessionele regering met de totaal verschillende opvattingen van de calvinisten en Thomas van Aquino over de staat.⁵ Deze verwijzingen naar de onderlinge verschillen van de confessionelen worden na de Tweede Wereldoorlog minder, mede omdat er dan geen kabinetten van uitsluitend christelijke partijen meer zijn. Het antwoord van woordvoerders van christelijke partijen hierop is dat er geen christendom is *boven* geloofsverdeeldheid, zoals de liberalen dit al sinds de negentiende eeuw bepleiten, maar *onder* of *in* geloofsverdeeldheid. Hun bezwaar tegen het door liberalen bepleite christendom boven geloofsverdeeldheid is dat dit feitelijk humanisme is.⁶ Hier openbaart zich het verschil tussen een zedelijk christendom dat de liberalen voorstaan en een op een geloofsleer gebaseerd christendom dat de confessionelen zeggen te belijden. Deze tegenstelling wordt in 1901 treffend door de liberaal Roessingh verwoord als hij zegt dat er een verschil is tussen het evangelie zoals dat door Jezus in de Bergrede en in zijn gelijkenissen wordt verkondigd en de kerkelijke interpretatie daarvan in het christologische dogma.⁷ Typierend is het antwoord hierop van de katholieke Schaeapman: de Leraar van de Bergrede is de mensgeworden Zoon van God.⁸

Deze tegenstelling in de interpretatie van het christelijke geloof zal lange tijd het principiële debat beheersen en zal bijna zestig jaar later, in 1959, nog

precies dezelfde zijn. Het in dat jaar aangetreden kabinet-De Quay, bestaande uit confessionelen en liberalen, had in de regeringsverklaring gesproken over de christelijk-sociale grondslag van het kabinet. De liberale fractieleider P.J. Oud wil wel instemmen met deze grondslag, maar verklaart uitdrukkelijk dat hij hieronder een zedenkundig christendom verstaat dat het gebod van de naastenliefde in praktijk probeert te brengen. Dit christendom kan ook worden beaamd door mensen die het christelijke geloof niet belijden. Het is een christendom boven geloofsverdeeldheid.⁹ Dit wordt door de antirevolutionair Bruins Slot en de christelijk-historische Tilanus met klem weersproken. Volgens Bruins Slot is er 'geen christendom zonder de persoon van Christus, zonder diens kruis',¹⁰ en Tilanus wijst op het verschil tussen een christendom dat zijn middelpunt vindt in de Stichter, die als Gods openbaring onder ons heeft geleefd, en een christendom dat zich van hem heeft losgemaakt en zich noemt naar een program en een leer.¹¹

Vanaf het midden van de jaren zestig houden deze discussies over wat christendom is tussen de KVP, ARP en CHU enerzijds en de liberalen en socialisten anderzijds op. Hiervoor zijn verschillende redenen te noemen. De zuilen beginnen snel af te brokkelen, het verminderde 'wij-gevoel' leidt er ook toe dat men veel minder de nadruk gaat leggen op 'wij geloven' en de geloofsinhoud minder gaat specificeren. Vanaf die tijd verandert in veel kerken de inhoud van de prediking. Men gaat meer de nadruk leggen op de ethiek dan op de geloofsleer. Dat was in het vrijzinnige protestantisme altijd al het geval geweest, maar gebeurt nu ook in kerkelijke kringen waar men zich nooit expliciet vrijzinnig had genoemd. Men spreekt minder over wat God voor ons heeft gedaan en doet en meer over wat de gelovigen voor of in naam van God moeten doen. Het gevoel van mondigheid speelt hierin stellig een belangrijke rol. Ook komen de tegenstellingen tussen protestanten en rooms-katholieken nauwelijks meer naar voren in het kerkelijke en dus ook het politieke debat; de grote christelijke partijen blijken er steeds minder behoefte aan te hebben zich expliciet over het geloof in Jezus Christus te uiten, laat staan zich daarop te beroepen, en zij worden door hun achteruitgang tot steeds nauwere samenwerking en uiteindelijk in 1980 tot een fusie gedwongen. Met dit laatste leveren ze onbedoeld het bewijs dat er wel degelijk een christendom boven geloofsverdeeldheid bestaat.

IN HOEVERRE WIL HET CDA NOG EEN CHRISTELIJKE PARTIJ ZIJN?

Het christelijke karakter van het CDA en de binding aan het evangelie heeft binnen de partij van het begin af ter discussie gestaan. In de Statuten van het CDA uit 2003 staat nog steeds dat het CDA de Heilige Schrift aanvaardt als richtsnoer voor het politieke handelen (artikel 2), en dat de partij streeft

naar Bijbelse gerechtigheid (artikel 3). In principe betekent dit al sinds 1980 dat ze met ethische kernbegrippen wil werken als solidariteit, publieke gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap.

Het christelijke karakter van het CDA en de binding aan het evangelie heeft binnen de partij van het begin af ter discussie gestaan

Heel bewust wil het CDA zich richten tot degenen die deze begrippen beamen, ook al hebben zij geen christelijke geloofsachtergrond. Hiermee kiest de partij feitelijk voor een ethisch christendom, ja voor een ethische religiositeit. Ook belijders van andere godsdiensten

kunnen immers het CDA in het parlement en in gemeenteraden vertegenwoordigen. Daarmee zit de partij op het spoor van niet slechts een christendom, maar van een religie boven geloofsverdeeldheid.¹² Men moet gewoon nuchter constateren: het christendom van het CDA is dat van de liberale afgevaardigde en moderne predikant Roessingh in 1901, misschien een tikkeltje vrijzinniger. De meerderheid van de leidinggevende mensen in het CDA lijkt te zijn opgeschoven naar het zedenkundige christendom, zoals dat al sinds de verlichting bestaat. Op het plaatselijke vlak kan dit trouwens nog wel anders liggen, omdat de secularisatie zich op het platteland en in de provincies langzamer voltrekt dan in de grote steden. Men doet er in dit verband goed aan zich te realiseren dat de aanhangers van dit ethische christendom in het verleden nooit hebben gevoeld voor christelijke partijvorming, omdat ze van mening waren dat dit christendom ook door anderen kon worden aanvaard. Daarom gaven ze de voorkeur aan een partij waarin mensen met heel verschillende levensbeschouwelijke achtergronden zich thuis konden voelen. De leiding van het huidige CDA ziet bewust af van de fundering van de partij in het geloof in Jezus Christus, dat voor de aanhangers van de vroegere christelijke partijen KVP (RKSP), ARP en CHU het belangrijkste argument was tegen partijen die een zedenkundig christendom als een van de mogelijke inspiratiebronnen zagen.

De reden van deze verschuiving is moeilijk in te schatten. We zullen stellig aan meer dan één reden moeten denken. We wezen al op de theologische veranderingen in de kerken. Als men Jezus niet meer primair ziet als de Verlosser, maar meer als een Verkondiger van een levensweg (zoals er wel meer zijn geweest in de geschiedenis), dan ligt het voor de hand dat men ervan afziet om het politieke handelen op de manier te funderen waarop de grote christelijke partijen dat in het verleden deden. Dan zou men zich echter de vraag mogen stellen of al diegenen die het huidige CDA al in dit zedenkundige christendom ook op politiek gebied zijn voorgedaan, niet gelijk hadden als ze zeiden dat christelijke partijen onnodig en mis-

schien zelfs wel ongewenst zijn. Het CDA zal serieus moeten overwegen of de C in de naam niet beter kan worden geschrapt.

STRATEGISCHE EN PRAGMATISCHE OVERWEGINGEN

Politieke partijen argumenteren en beslissen niet alleen principieel, maar ook pragmatisch en strategisch. Er is een volstrekt niet onoorbare reden om het CDA als een zich nog wel (in sterk afgezwakte zin) christelijke noemende partij te laten voortbestaan, namelijk de overweging dat er behoefte is aan een middenpartij. Als zodanig staat het CDA in de traditie van de drie christelijke partijen die daarin zijn opgegaan. De rooms-katholieke partijen en de ARP hadden altijd een linkervleugel, die nauw gelieerd was aan de christelijke vakbeweging. Binnen die partijen moest naar een compromis tussen deze vleugels en de in sociaaleconomisch opzicht meer rechts georiënteerde vleugel worden gezocht.¹³ Vanaf 1922 gold vele decennia lang de stelregel dat de christelijke partijen slechts in uiterste noodzaak met links, met de socialisten, regeerden, maar bij voorkeur alleen of met rechts (liberaal). De bisschoppen hadden in dat jaar gezegd dat de RKSP niet met de SDAP moest samenwerken; de Kamerfractie heeft dit afgezwakt tot ‘alleen in uiterste noodzaak’, kennelijk om niet de indruk te wekken aan de leiband van de bisschoppen te lopen. Maar die uiterste noodzaak zag men bij voorkeur niet.¹⁴ Vanuit pragmatische overwegingen was dit begrijpelijk: de reden om in 1958 de coalitie met de PvdA te beëindigen was ook dat de groei van de VVD in de daaraan voorafgaande jaren voor de confessionele partijen zorgelijk was, en beide zware nederlagen van het CDA in 1994 en in 2010 werden geleden nadat men met de PvdA had geregeerd.

Er zijn echter ook strategische argumenten die tegen een brede middenpartij pleiten. Het zedenkundige christendom waarmee het CDA nu voor de kiezers treedt, wordt aangehangen in een betrekkelijk smalle rand binnen

het geheel van het christendom.

Naarmate het hele christendom in onze contreien slinkt, zal ook deze rand kleiner worden. Die zal pas weer kunnen groeien als het christendom in zijn geheel in ons deel van de wereld opnieuw zou groeien.

Het valt ernstig te betwijfelen of er voor een zedenkundig-christelijk CDA wel een markt is

Op afzienbare termijn lijkt dit niet erg waarschijnlijk. Het valt dan ook ernstig te betwijfelen of er voor een zedenkundig-christelijk CDA wel een markt is. Een dergelijke partij zal per definitie geen getuigenispartij willen zijn, maar een partij die zo veel mogelijk kiezers achter zich wil krijgen om (in samenwerking met andere partijen) macht uit te kunnen oefenen,

macht die ertoe moet dienen om idealen te verwezenlijken. Het grote aantal kiezers dat hiervoor nodig is, is er, vrees ik, niet. Schrikt het CDA met de C in de naam onnodig veel mensen af die op zichzelf wel met een dergelijke middenpartij sympathiseren?

Verder is het zeer de vraag of in een parlementaire democratie middenpartijen groot kunnen zijn. Ze kunnen wel invloedrijk zijn, maar dat is als ze op de wip zitten tussen links en rechts. Denk aan de Duitse liberalen, die zowel met de CDU als met de SPD hebben geregeerd, en aan de Britse liberalen, die nu met de conservatieve regeren. Beide partijen zijn betrekkelijk klein. De ontkerkelijking in Nederland heeft gemaakt dat de confessionele partijen vanaf het midden van de jaren zestig geen eigen meerderheid meer hadden en vanaf 1994 ook niet meer hun coalitiepartner kunnen kiezen. Het door de secularisatie afgekalfde CDA moet nu afwachten of het nog wel nodig is. Als middenpartij heeft het bovendien een geduchte concurrent in D66. Het onderscheidt zich van D66 vooral op het immateriële vlak, waarop het zich niet, zoals D66, sterk maakt voor liberalisering van oude normen en waarden, maar die liberalisering alleen als soms onvermijdelijk accepteert. Voor een dergelijke behoudender visie, bijvoorbeeld op het gezin, hoeft men niet christelijk te zijn. De conservatieven in Engeland zijn in dit opzicht ook behoudend, overeenkomstig de wensen van een deel van de bevolking.

De geschiedenis verloopt niet in een ijzeren wetmatigheid en blijft daarom onvoorspelbaar en laat dus ruimte voor experimenten en het zoeken naar nieuwe wegen. In 1986 ging het CDA ineens weer spectaculair vooruit. Er werd toen wel gesproken van een 'omgekeerde doorbraak' van buitenkerkelijken naar een christelijke partij. De reden was evenwel niet dat veel kiezers weer de zin van christelijke politiek zagen zitten, maar dat men de competente minister-president Lubbers 'zijn karwei wilde laten afmaken', en wellicht ook dat men bang was voor de gebalde vuist van Den Uyl. Toen had het CDA de kans om zich als de rechtse volkspartij (naar het voorbeeld van de Duitse CDU, die zeker in het protestantse deel van Duitsland het christelijke karakter nooit erg heeft geaccentueerd) op te stellen en daarmee de eigen toekomst veilig te stellen. Aan een dergelijke partij is immers in iedere parlementaire democratie behoefte. Men heeft daar bewust niet voor gekozen. Wellicht vanuit de principiële overweging dat een christelijke partij 'niet naar links en niet naar rechts buigt' en vanuit de strategische overweging dat men liever een brede middenpartij wil zijn. De eerstgenoemde reden kan men respecteren, maar men moet dan wel de vraag stellen of een christen voor het midden, dat ook een positie in het politieke krachtenveld is, moet kiezen; de haalbaarheid van de tweede is twijfelachtig.

BESLUIT

Mijn conclusie wat betreft de toekomst van het cda als een zich nog christelijk noemende partij is vrij somber. Die somberheid hangt samen met de situatie waarin de kerken zich bevinden. De secularisatie heeft de kerken in een identiteitscrisis gestort. Moet men zijn boodschap aanpassen aan wat de mens van vandaag en wat men zelf nog kan en wil geloven, of moet men aan het oude, vertrouwde vasthouden? Als men een tussenweg wil bewandelen en de traditie met noodzakelijke veranderingen wil voortzetten, dan kan dit vaak een onbevredigend compromis tussen moderniteit en conservatisme zijn. Ook de zich niet vrijzinnig noemende delen van de kerken, die voor een sterk ethisch christendom hebben gekozen, kalven snel af. Het laatstgenoemde lijkt de achteruitgang alleen wat te kunnen vertragen. Iets dergelijks geldt voor het cda. De ontkerkelijking heeft de partij gedwongen haar christelijke karakter sterk af te zwakken. Het is moeilijk te bepalen in hoeverre ze hier bewuste keuzes heeft gemaakt of gewoon verregaand onbewust met de tijdgeest is meegegaan. Het heeft weinig zin om in dit verband met de beschuldigende wijsvinger te zwaaien. In de kerken kan men geloven dat de Heer zijn kerk zal bewaren en kan men vanuit dat geloof zijn werk voortzetten. Dat een dergelijk geloof ook de christelijke partijen overeind moet houden, dat durf ik niet te beweren.

Noten

- 1 Vgl. voor het volgende: E.P. Meijering, *Hoe God verdween uit de Tweede Kamer. De ondergang van de christelijke politiek* (Amsterdam: Balans, 2012).
- 2 Dat wil zeggen: vrijzinnige richting.
- 3 Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK) 1901-1902, p. 240.
- 4 HTK 1901-1902, p. 253.
- 5 HTK 1937-1938, p. 92.
- 6 Zo A. Kuypers in 1901, HTK 1901-1902, p. 334, en de antirevolutionair J. Schouten in 1937, HTK 1937-1938, p. 131.
- 7 HTK 1901-1902, p. 240, p. 337.
- 8 HTK 1901-1902, p. 283.
- 9 HTK 1959, p. 74.
- 10 HTK 1959, p. 109 e.v.
- 11 HTK 1959, p. 112. In 1937 werd na de breuk tussen liberalen en confessionelen praktisch dezelfde discussie met dezelfde argumenten over de betekenis en de zin van de uitdrukking 'positief christelijk' gevoerd; zie Meijering 2012, p. 88 e.v.
- 12 Het is opmerkelijk dat in de door de cda-commissie Hertaling Uitgangspunten in januari 2012 uitgegeven brochure *Nieuwe woorden, nieuwe beelden* de naam van Jezus Christus niet voorkomt. De commissie pleit voor compassie in de zin van mededogen. Je hoeft geen christen te zijn om dat te beamen.
- 13 Denk in dit verband aan het geschrift van de katholieke politicus P.J.M. Aalberse, *De antithese of de strijd tussen twee wereldbeschouwingen* (Leiden, 1907, p. 54 e.v.). Daarin bepleit hij de noodzaak van christelijke partijvorming, en gaat hij ook in op het verschil tussen de progressieve en de conservatieve vleugels in die partijen.
- 14 Al in 1925 had de rksp de kans om met de Vrijzinnig Democraten en de sdap te regeren. Ze had niet alleen gezegd alleen in uiterste noodzaak met de socialisten te willen regeren, maar ook dit alleen te zullen doen samen met een derde partner, om zo de invloed van de socialisten te beperken. Ze wees die mogelijkheid in 1925 echter af met het argument dat de beginselen van de sdap lijnrecht in strijd zijn met het katholieke geloof.